

Brief van de maand oktober 2012

'We moeten nu Engels leren': emigrantenreacties op de inname van Nieuw-Nederland

Zou het Nederlands een wereldtaal zijn geworden als... de Engelsen Nieuw Nederland niet hadden ingenomen? *Moeder ende broeder ende suster, Ick laet u l weten dat wij nu ensgels [Engels] salle leeren* is de onmiddellijke reactie op de Engelse inname in een van de gekaapte brieven die vanuit Nieuw Nederland zijn verstuurd. Het is de eerste constatering van Pieter Meesen Vrooman nadat hij met de gebruikelijke epistolaire formules zijn familie op 12 oktober 1664 heeft laten weten dat hij, zijn vrouw en hun drie zonen nog “cloeck ende gesont” zijn. De Engelsen hebben op 28 september het Fort Oranje ingenomen, zo vertelt hij zijn moeder Ariaantje Hendriks in Leiderdorp en zijn broer Jacob en zus Maartje in Leiden. Die gebeurtenis, en de overgave van Nieuw Amsterdam door Stuyvesant, is ook door Pieters broer Hendrik beschreven, die nog maar enkele maanden eerder in Nieuw Nederland was aangekomen (zie hiervoor de Brief van de maand mei/juni 2009).



Kaart van Nieuw-Nederland

Aanzienlijke gevolgen

Pieter schetst in zijn brief de positieve en negatieve gevolgen van de komst van de Engelsen bij Fort Oranje (het huidige Albany) waar hij woont. Men is overeengekomen dat een ieder zijn goederen, huis en land zal behouden. Ook zullen de Nederlanders vrij zijn om handel te drijven zoals te voren, met zelfs de mogelijkheid om dat te doen in het noorden, in Virginia en op alle Engelse plaatsen. De Engelsen zijn inmiddels naar het zuiden toe en willen ook nog Canada innemen “soo dat sij de helen cust onder haer wille hebben”. Tot zover is de situatie redelijk positief. De negatieve gevolgen worden veroorzaakt door de onrustige en daarmee slechte tijd, want ook twee indianenstammen zijn met elkaar in oorlog. Al met al betekent dit weinig timmerwerk voor timmerman Pieter en ook met de beverhandel vlot het niet: er zijn weinig bevers te krijgen zodat hij ook geen beverhuiden kan sturen.

Kettingimmigratie

Deze brief en de eerder gepresenteerde brief van Hendrik laten ook een mooi voorbeeld van kettingimmigratie zien. Hendrik kwam naar Nieuw Nederland waar Pieter al, volgens de eerste vermelding in documenten, sinds 1655 woonde. Kennelijk heeft ook broer Jacob in Leiden emigratieplannen, want Pieter waarschuwt hem niet te komen voordat hij hem een ander (beter) bericht stuurt. In de huidige situatie is het immers niet duidelijk hoe het gaan zal. De Engelsen hebben wel goede beloften gedaan, maar of ze die zullen houden? Hij wil het nog een jaar aanzien en meldt ook dat veel mensen zullen vertrekken. Een van de redenen is de verplichting om de soldaten op Fort Oranje te onderhouden, terwijl onduidelijk is of daarmee de beloofde betaling gepaard zal gaan.



Het eerste deel van de brief van Pieter Meesen Vrooman

Het laten bezorgen van een verrassende brief

Pieter eindigt met het verzoek om een ingesloten brief via de Gorkumse schipper te laten bezorgen op het huis te Gellicum bij “mijn wif vrou daer syn bij gedient heeft” (bij de mevrouw van mijn vrouw bij wie zij gediend heeft). De brief is gericht aan “Mevrouwe Geertruyt Boetselaer” en het dubbele papier bevat in feite twee brieven: een geschreven op 6 augustus 1664 en de ander, net als die van Pieter, op 12 oktober van hetzelfde jaar. De verklaring voor die combinatie luidt dat de eerdere brief nog niet bezorgd kon worden en vervolgens “heb ick daer na noch bij geschreuen”. Dat schrijven heeft Pieters vrouw echter in beide gevallen niet zelf gedaan: alleen de twee identieke ondertekeningen met *kijrtrutt weckmans* zijn zelf geschreven.

De handtekening van Geertruit

Onder de afsluitende tekst van de oktoberbrief, *Niet meer op dit [pas] Dan den heer beuolen* ‘Niet meer bij deze gelegenheid dan in de hoede van de Heer aanbevolen’, in wat Pieters handschrift blijkt te zijn, staat de moeilijk leesbare en wat merkwaardig gespelde voornaam *kijrtrutt*, een variant van *Gittruit/Geertruit*. Geertruit Weckmans heeft voor die brief een beroep op haar man gedaan en, getuige de verschillende hand in de brief van augustus, ook nog op een andere, ons onbekende persoon. De brieven zijn dus geen autografen waaruit we het taalgebruik van een vroegere ‘dienstbode’ kunnen afleiden, maar inhoudelijk zijn ze in verschillende opzichten verrassend. Ze bevatten nieuwe informatie over haar achtergrond en komst naar Nieuw Nederland en geven nog duidelijker dan Pieters brief aan dat de slechte tijden een aanslag zijn op hun uithoudingsvermogen.

Briefwisseling met voormalige mevrouw



Het kasteel te Gellicum waar Geertrui Ermengarde van Boetzelaar woonde

De brief van augustus blijkt een antwoord op een eerdere brief van Geertrui Ermengarde van Boetzelaar (1610-1666), vrouwe op het huis te Gellicum en gehuwd met Alexander Tengnagell, heer van Gellicum (1605-1679). Nadat Geertruit Weckmans bij haar in dienst was geweest, hebben ze kennelijk lange tijd geen contact gehad. Geertruit meldt namelijk hoe zij in Nieuw Nederland terecht is gekomen: ze woonde in Leiden bij een heer die daarheen ging en nu is zij daar inmiddels elf jaar. Ze is al negen jaar getrouwd met timmerman Pieter Meessen Vrooman en “het gaet ons redelijck, ende konnen wel aen den kost komen, Godt sij loff, maer het ambacht verslapt hier door quaede tijden van Oorloge met de wilden tegens malcanderen”. Vooral de onderlinge oorlogen van indianen blijken het bestaan dus te bemoeilijken. In de brief van 12 oktober komt daar echter het nieuws van de inname van Nieuw Amsterdam en van Fort Oranje bij. Dan blijkt het echtpaar de toekomst in Nieuw Nederland niet al te

rooskleurig meer in te zien: ze denken aan terugkeer. Vrouwe Geertrui van Boetzelar krijgt de vraag of er geen werkmogelijkheden in haar omgeving zijn, met de veelzeggende toelichting: “want wij in nieunederlant moe worden ende ick soude wel sijn [=zin] hebbe daer [nl. bij Gellicum] te wone ende mijn man is een timmer van sijn ambacht ende can oock boerewerck soo dat hem niet en sche[e]lt wat hij doet”.

Het vervolg

De brieven hebben Geertruits voormalige mevrouw niet bereikt en Pieter is tot zijn overlijden in 1684 in Nieuw Nederland gebleven. Zijn broer Jacob is zelfs ook nog gearriveerd: de drie broers staan vermeld in de genealogie van de eerste kolonisten van Schenectady. In deze en andere genealogieën van de familie Vrooman was alleen bekend dat Pieter Meessen Vrooman voor de tweede keer trouwde met weduwe Volckje Pieterse en dat hij slechts één zoon genaamd Matthys had. De gekaapte brieven onthullen nu wie zijn eerste vrouw was en dat zij samen bovendien drie zonen hadden. Dat Matthys een zoon van Geertruit (en Pieter) is, valt te bewijzen wanneer we nog een link volgen. Geertruit geeft in haar brief van augustus aan dat een antwoord bezorgd kan worden bij haar broer Philippus Weckmans in Leiden. Diezelfde Philippus (met achternaamvariatie Wegman, Wechman, Weeckman) liet, volgens de doopgegevens in het Leids Gemeentearchief, in 1655 een zoon Matheus dopen. Die overeenkomstige naamgeving in Leiden en Nieuw Nederland wijst op vernoeming binnen de familie Weckmans (waarschijnlijk naar de grootvader). Bovendien heeft Matthys een dochter Geertrui, zonder twijfel vernoemd naar Geertruit.



Het tweede deel van Pieter Meessen Vroomans brief

Zo leveren de gekaapte brieven soms nieuwe genealogische informatie op. Maar deze Nieuw-Nederlandse egodocumenten laten ons vooral zien hoe individuele emigranten een roerige periode uit de Amerikaans-Nederlandse geschiedenis inschatten en beleefden.

De besproken brieven bevinden zich in HCA 30-226-1. Een eerste diplomatische transcriptie van Pieter Meessen Vroomans brief werd gemaakt binnen Wikiscripta Neerlandica door Puck Wijnschenk Dom. Hetty Krol deed dit voor de twee brieven van zijn vrouw, Geertruyt Weckmans. De citaten uit de brieven zijn voor de leesbaarheid enigszins aangepast. De genealogie waarnaar wordt verwezen is: Jonathan Pearson, Contributions for the Genealogies of the Descendants of the First Settlers of the Patent and City of Schenectady, from 1662 to 1800 (Albany, NY: J. Munsell, 1873). De toelichting bij deze brief van de maand is van Marijke van der Wal.

Bijlagen

Transcriptie brief van Pieter Meessen Vroomans

In deze kritische transcriptie van Pieter Meessen Vroomans brief zijn ter verhoging van de leesbaarheid interpunctie en verduidelijkende toevoegingen aangebracht. Ook is het gebruik van u/v en i/j aangepast.

De gehanteerde aanspreekvorm u l staat voor 'u'.

1. Desen brief sal man
2. bestellen tot Leider-
3. dorp aen Arijaentgen
4. Heinderick
5. Bremer¹

[p.1]

6. Looft Godt boven al, den 12 october 1664
7. Eerwaer[de], seer bemin[de] Moeder ende broeder
8. Jacop Meesz Vrooman ende suster Marretgen
9. Meesz Vrooman ende alle goede vriende, [nu] laet
10. ick u l weten dat ick met mijn huijs-
11. vrou ende 3 soons noch cloeck ende gesont ben
12. soo lan[g] als het Godt belieft ende [wij] hopen
13. dat het met u l al soo is. Waer het
14. anders, het waer ons leet om te horen.
15. Moeder ende broeder ende suster, ick laet
16. u l weten dat wij nu Ensgels [=Engels] salle leeren.
17. De Engelsse hebben het Fort Oranie [=Oranje]
18. ingenomen op den 28 september op een sonnen-
19. dach voor de michdich [=middag] ende sijn met haer
20. verackerdert [=veraccordeert: overeengekomen] dat eijder sijn goedt, huis ende
21. lant behouwen. [Wij] sal gaen ende staen ende handelen
22. ende comenscap doen gelick wij van te voren gedaen
23. hebbe. Ende wij moegen nu na de noert varen
24. ende na de Verginijes [=Virginia] ende op alle Engelsse plaetse
25. comenschaep doen. De Engelsche sijn na de suit toe
26. om in te nemen ende wille Caneda mede hebben,
27. soo dat sij de helen cust onder haer wille
28. hebben. De Maecquasen² die oorreloege noch met
29. de Anneconkesse, soo dat het nu een slechte
30. teijt is. Daer en is niet veel te timmeren
31. ende de gemene man en creige weinnech bevers.
32. Ick meende noch wat beve[r]s te sende
33. maer ick en cander ge[e]n creigen. Ick hebbe
34. mijn paert we[e]r genomen van de ouwen
35. dat ick Hein vercoft hadde, soo dat heij geen
36. bever conde crigen.

[p.2]

37. Broeder Jacob, ick laet u l weten
38. dat ghij noch niet in Nieuenedertlant comen
39. en sal voordat ick u l anderen teidingh
40. schrieffe, want wij noch niet en weten hoe
41. het daer gaen sal. Want de Engelsse hebben
42. ons goede beloften gedaen, soo sij se houde.
43. Maer soo het niet deugen en wil, soo sal wij
44. vertrecken. Maer wij sallen noch een jaer

¹ Deze naam is in een andere hand en met andere inkt onderaan genoteerd. Het is onduidelijk of die naam bij Ariaantje Hendriks hoort.

² Indianenstam net als de Anneconkesse in regel 29.

45. aensien, want daer sallen ve[e]l luiden vertrecken.
46. Want daer sijn omtrent 45 of 46 soldaten
47. die van desen winter aen het Fort Or-
48. ranien bleiven sallen ende de burgens [=burgers] moeten se
49. de cost geven. Maer de Engelsse gover-
50. neur beloeft se daer voor te betalen als
51. het lock [luk: lot, fortuin] soo goet is. Ick hebbe mede
52. al een soldaet 10 dagen de cost moete geven.
53. Mijn broeder Heinderick is noch cloeck ende gesont
54. met sijn kinderen. Ende sijn kinderen sijn noch bij ons
55. in huis. Broeder Jacob doet soo veel ende
56. bestelt desen brief op het huis te Gelckom
57. aen mijn wif vrou daer syn bij gedient heeft.
58. Bestelt se aen de Gerckomse schipper.
59. Niet meer op tijt [=dit] pas dan den Heer
60. bevolen. Ick wens u 1 hondertduisent
61. goede macht [=nacht]
62. Pieter Meesz Vrooman